

Knapp Éva: Martin von Cochem Magyarországon. Második rész. Pótlások és kiegészítések az első részhez. Jó illatú kis rózsáskertek. Sigray Erzsébet Róza Jó illatú rózsáskertje

Zebegény, Borda Antikvárium, 2016 (Régi Magyarországi Vallásos Nyomtatványok), 268 l.

Knapp Éva könyve valódi *szép könyvként* ragadja meg olvasója figyelmét, még azelőtt, hogy tartalmát szemrevételeznék: öröm belefeledkezni az igényes megoldásokba, rácsodálkozni a kiváló minőségben készített képanyagra. A kötet ugyanis, a Borda Antikvárium kiadványaihoz méltón, a legkifinomultabb bibliofil igényeket is messzemenően kielégíti. A papír színe és minősége, a képanyaggal is harmonizáló, tetszetősen klasszicizáló betűtípusok (Minion és Myriad), a jegyzeteket a tanulmányszöveg testébe, a lapszélre és a lapaljra helyező stílusosan archaizáló oldaltükör mind-mind gondos, értő, szemmel és szívvel látó előkészítést bizonyítanak. Olvasói-befogadói szempontból is igencsak helyénvalók, hiszen a tudományos apparátus ilyenén elrendezésének nem pusztán grafikai-esztétikai funkciója van. A némelykor meglehetősen hosszúra sikerült jegyzet nem „nyomja el” a főszöveget, noha van, amikor szinte terjedelmesebb annál. Ez a fajta tördelés a kétféle szövegforma viszonyára is szemléletesen ráutal. Ami apróbb betűvel oldalra, alulra, belülre került, az több, mint a gondolatmenet információhordozó függeléke. Főszöveg és apparátus bizony szervesen összetartozik, egy-egy jegyzet pedig felér egy kisebb exkuzussal.

A *Jó illatú (kis) rózsáskert(ek)* persze a sorozat két évvel korábban napvilágot látott első részével együtt alkot kerek egészet, amit a közös főcím is kifejez: *Martin von Cochem Magyarországon*. (A lezártágot sugalló *kerek egész* szintagmát csak óvatosan írhatjuk le: ha valamire, akkor

például bibliográfiára nagy könnyelműség rámondani, hogy befejezett.) Az lehetne a benyomásunk, hogy egy igen speciális, éppenséggel szűk téma feltárására vállalkozik a két kötet, hiszen a látszat szerint egy 17. századi kapucinus szerző, Martin Linus vagy ismertebb nevén Martin von Cochem kegyességi műveinek magyarországi recepcióját tekinti át tanulmányok és a kiadástörténetet számba vevő bibliográfia révén. A vállalás volumenét az első kötet tanulmányának bevezetése jelezte, amikor, bár hiányként regisztrálta „a kérdéskört részleteiben, a műfajt [vagyis az imádságirodalmat – G. Cs.] az egykori európai történeti és irodalmi kapcsolatrendszerével együtt megközelítő elvi-elméleti alapvetés[t]”, ugyanakkor azonban korainak tartotta egy „ilyen sokrétű, kiterjedt módszertanú vizsgálat” elkészítését, miközben alapkutatások elvégzését sürgette. (KNAPP Éva, *Martin von Cochem Magyarországon: Első rész. Mennyei követek. Len kötelecske. Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve*, Zebegény, Borda, 2014, 11.)

Az első rész alaposan megérvelte e kijelentést, a második pedig talán még az előzőnél is látványosabban illusztrálja, milyen messzire vezet akár egyetlen imádságoskönyv-család kapcsolatrendszerének felfejtése, vagy a szövegátvételek és -változatok labirintusában való eligazodás. Hogy pedig e megállapítás mennyire nem új felismerés eredménye Knapp Éva kutatói tapasztalatában, azt az *Officium Rákóczianum* kapcsán közel két

évtizeddel korábban írottak mutatják. E 17. századi imádságoskönyv kapcsán hívja fel a figyelmet egy olyan szempontra, amittől nem jó eltekinteni, hogy ti. az egyazon (vagy nagyon hasonló) cím alatt megjelent kiadások sora többnyire „a viszonylag állandó szerkezeti keretben rendkívül változó tartalmú szövegegyüttest takar.” (KNAPP Éva, *Egy XVII. századi népszerű imádságoskönyv: az Officium Rákócziánium története I.*, MKsz, 1997, 149.)

A *Martin von Cochem Magyarországon* második részére térve immár: a sorozat koncepciójának megfelelően a három nagyobb egységre tagolt, egységenként tanulmányból és bibliográfiából álló munka először a 2014-es kötet megjelenése óta előkerült 18. és 19. századi additamentumokat, azaz pótlásokat és kiegészítéseket tartalmaz (összesen tízet), gondosan megkülönböztetve e két kategóriát. Így regisztrál és ír le például egy addig példányból nem ismert, utóbb előkerült 1720-as *Len kötelecske* edíciót (3. szám), vagy három, magángyűjtemény részét képező, bibliográfiailag nem ismert *A' két atyafi Szent Szűznek Gertrudis és Mechtildis Imádságos Könyvének* kiadását 1826-ból (19a), 1835-ből (23a) és 1844-ből (29a).

A voltaképpeni Második rész a *Jó illatú kis rózsáskertek* címet viseli, és első lépésben az első kötetben feltárt, Ágoston Péter által fordított, *Mennyei követek*, *Len kötelecske*, illetőleg *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve* címen napvilágot látott Martin von Cochemű 1845–1911 között 21 kiadást megért változatait követi nyomon. A szimpla kiadástörténeti narrációt „mindössze” az bonyolítja, hogy ezek a könyvek „*Jó illatú kis rózsáskert*” címen, valamint ennek változatain” (23) jelentek meg. A régóta népszerű műnek adott új cím egy szinte azonosan, *Jó illatú rózsáskertnek* nevezett, és

Sigray Erzsébet Róza klarissza apáca által összeállított imádságoskönyv sikerének tulajdonítható. Ez utóbbi könyv sikere pedig – ahogyan azt Knapp Éva a továbbiakban felfejti – nagy számú újabb *Jó illatú rózsáskert* című, de az eddigiektől tartalmilag eltérő imádságoskönyv megjelenéséhez vezetett. A *kis rózsáskert*, a *nagy rózsakert*, az *ájtatossági virágokkal felszerelt új rózsakert* vagy az *illatozó rózsás kis kert* felbukkanása egy-egy imakönyv címében az eladhatóság védjegyévé vált, anélkül, hogy az egyes kötetek tartalma kapcsolatban állna a Sigray Erzsébet Róza által fordított és szerkesztett *Jó illatú rózsáskerttel*. A címbeli rózsáskert-metaphora tehát három imakönyv-családot „rejtethet”: Martin von Cochem-, Sigray Erzsébet Róza-féle, illetve valamely tőlük független összeállítást.

A könyv- és kiadástörténeti nyomozás e fejezetét a 21 tételes, az egyes edíciókat részletesen leíró, s a bevett szokáshoz igazodva a címlapokat is tökéletes reprodukcióban közlő bibliográfia zárja. A regisztrált tételek túlnyomó többsége korábban bibliográfiailag ismeretlen kiadás, jóllehet közülük több is megtalálható különféle köz- és magángyűjteményekben.

Knapp Éva jelen művének harmadik terjedelmes egysége, a probléma belső logikájához igazodva, Sigray Erzsébet Róza „Martin von Cochem egy német nyelven megjelent munkájának beható ismeretében készült” (67) *Jó illatú rózsáskertjével*: a munkával magával és annak kiadástörténetével foglalkozik. Az először 1703-ban megjelent kiadásról Szabó Károly híradásának köszönhetően van tudomásunk (RMK I. 1664), akinek leírása szerint a pozsonyi Rakovszky-könyvtárban található (és mára már elveszett vagy lappangó) nyolcadrét könyvecske a Kálnoki Sámuel erdélyi kancellárhoz címzett ajánlás

végén aláírásképpen adja meg a fordító nevét és rendi hovatarozását: „Sz. Clara Szerzetibül valo erdemetlen Szerzetes Elisabetha Rosa Sigray”, művéről pedig annyit árul el, hogy szövegei „mindenes-tül Németbül forditattak Magyar nyelvre” (68). (Schwarcz Katalin szerint a kancellár unokája, Kálnoki Hedvig és Sigray Erzsébet Róza klarissza rendtársak voltak Pozsonyban, e kapcsolat révén támogathatta Kálnoki Sámuel a kötet kiadását; hivatkozás: 74.) A későbbi kiadások sem az ajánlást, sem fordító nevét nem adják meg, de több mint kétszáz éven át örökítenek tovább „magyar nyelvre fordított XVII. századi áhítati szövegeket” (68). Olyan szövegeket, amelyek „a használat elmélkedő olvasásra, valamint a képzelet és az érzelmek mozgósítására ösztönző elbeszélő áhítati stílust” (68–69) képviselnek, és amelyek befogadásának fő periódusa meglepő módon nem a 18., hanem a 19. század meg a 20. eleje volt, amikor „két évet sem kellett várni egy-egy újabb kiadás megjelenésére” (69).

Knapp Éva tanulmánya felkutat minden elérhető adatot, ami a fordító személyének, életrajzának, működésének tisztázására elérhető, és a tőle megszokott körültekintéssel, módszertani alaposággal nyomozza ki – a szó szoros értelmében nyomozza, hiszen igen kevés a rendelkezésére álló információ – Sigray fordítói műhelyének titkait. E feltáró munkába az olvasókat is beavatja, hiszen vissza-visszatérő motívum a kutatás mozzanataira történő reflexió, ez által végigvezet azon a folyamaton, amelyen át eredményre jut, vagy éppenséggel nem bizonyulnak célravezetőnek a sejtései. A német imádság-irodalom ismeretében megállapítja például, hogy „Sigray az imádságoskönyv élére egy tetszetős német típuscím magyar fordítását választotta” (84), megvizsgálja tehát a 17. századi *Rosengarten*et, azonban arra

a következtetésre kell jutnia, hogy közülük egyik sem egyezik Sigray munkájának szövegeivel, a forráskeresésben tehát más úton kell elindulnia (85). A ma ismert 1713-as kiadás címlap-verzóján található „árulkodó” – címként vagy alcímként funkcionáló – utalást vallatja meg, eszerint a hozzá tartozó szerkezeti egység („A' Jesus Szentséges szívéhez Való Officium Letania”, 85) elhelyezéséből azt sejtetheti, hogy azt az első kiadás még nem tartalmazta. A korai *Jézus szívetisztelet* devóciós szövegei között kezd tehát keresni, és jut el Jean Croiset (1656–1738) francia jezsuita 1691-es munkájának egy német adaptációjához. Az ugyancsak jezsuita Bernhard Sonnenberg (1643–1702) 1695-ben megjelent *Neue vom Himmelgesandte Andacht gegen dem Göttlichen Herzen Jesu Christijét* fordítja részleteiben magyarra Sigray. A fordítás, kivonatolás eljárásait módszeresen bemutatja, illusztrálja Knapp Éva tanulmánya. Az árnyalt elemzés minden részletére itt nem térhetünk ki, egy sommás összegzést azonban az ott olvasottak alapján talán tehetünk: eszerint Sigray a forrásmű prózai részét pontosan, hűségesen adja vissza magyarul, míg a német verses himnuszok négystrófás, szakaszonként háromsoros formáját három versszakos, szakaszonként négy soros formában ülteti át. Fontos a vizsgálat tanulsága, ezért ezt idézzük: „Így, bár a sorok száma (12) változatlan maradt, a költemény belső dinamikája megváltozott [...], nyelvileg átalakult a szöveg” (91.)

Sigray összeállításából kiindulva keres vissza azután a német anyagban olyan rövidebb terjedelmű nyomtatványokat, amelyek a *Jó illatú rózsáskert*ben is megtalálható szentekhez intézett hosszabb áhítatokat tartalmaznak, illetve átnézi a 17. század második felének legkedveltebb (nagy példányszámban és több kiadásban megjelent)

imádságoskönyveit. Így sikerül azonosítania többek között az 1713-as kiadás Avilai Szent Teréz-officium, -litánia és -imádságának 1660 körüli, szerzői név nélküli német forrását (96), Wilhelm Nakatenus (1617–1682) jezsuita igen népszerű *Himmlisch Palm-Gärtlein*ját 1662-ből, és természetesen a klarissza körökben amúgy is ismert Martin von Cochemet. A kapucinus szerzetesre vonatkozó szálak azonban nemcsak Ágoston Péter fordítása felé vezetnek (bár a *Mennyei követek* néhány imádsága átkerült a *Jó illatú rózsáskert*be is, 103), hanem 1703 előtt megjelent német nyelvű *Gertruden-Buch* kiadások is képbe kerülnek, közelebről ennek egy 1696-os nürnbergi kiadása, amelyből tizenkilenc magyarra fordított szöveg található a *Jó illatú rózsáskert*ben (106). Knapp Éva a szövegátvételek mikéntjét aprólékosan letapogatva állapítja meg, hogy Sigray többször is visszatért e műhöz, amely „nem egyszerűen egy szövegforrás volt a többi között, hanem az alapvető szerkezeti és tartalmi minta a *Jó illatú rózsáskert* összeállításához” (108).

A *Jó illatú rózsáskert* forrásainak felértékelése után a kutató Sigray Erzsébet Róza kötetszerkesztői és imádságszerzői tevékenységére összpontosít. Ebben a tekintetben a klarissza apáca viszonylagos önállósága mellett Martin von Cochem alapvető hatása emelkedik ki (116–118).

Az edíciókat a 20. századig figyelemmel követő kiadástörténeti fejezet részint a *Jó illatú rózsáskert* keresetségéről győz meg, részint egyfajta „használati tipológiát” is felállít: a nyolcadrét kiadások nagyobb számát a negyedrétiükéhez viszonyítva a kisebb méretűek jobban szállítható és zsebben hordozható voltával magyarázza. Az elemzés az egyes kiadások bővítéseire is kitér, külön kiemelve Zsihovics Ferenc

(1817–1873) 1844-es, az akkori élőnyelvhez igazított, részben átszerkesztett és bővített kiadását (122–123), amely azonban valamilyen ok miatt magányos különlegesség maradt, hiszen 1845-től „a korábbi tartalommal és szövegekkel kerültek ki a sajtó alól az újabb kiadások 1854-ig” (123).

A kiadástörténet egyik fontos tanulsága az, hogy a legkorábbi, szöveg szerint ismert 1713-as edíció az 1913-as utolsó megjelenésig sem szerkezeti, sem tartalmi szempontból nem változott meg lényegesen: e jelenség pedig komoly kihívás elé állíthatja a korszakolási reflexeinket. Az a tény, hogy egy, a 18. század elején összeállított imádságoskönyv kétszáz éven át eladható tudott maradni és eredeti funkciója szerint hasznosult, miközben a használók egymást követő nemzedékeinek ízlése, gondolkodása, talán kultúrája is erős átalakuláson ment át egyébiránt, nemcsak a szakrális szövegek konzerváló tekintélyét mutatja, hanem a korszakhatárok problematikuságát is felveti. Illetve annak az ellentmondásnak a feltárására is ösztönzést nyújthat, ami a hitgyakorlás és a „civil élet” közötti stíluskülönbségben egyre inkább megfigyelhető nagyjából a 19. századtól kezdve.

Talán e rövid ismertetésből is láthatóvá vált, hogy egy szűknek látszó téma mélységben való, több tudományterület módszereit hasznosító feltárása milyen szerteágazó, általános érvényű tanulságokat hordoz. Knapp Éva könyve eddig bejáratlan utakon kalauzolta olvasóját, és új irányt mutat a kora újkori imádságirodalom további vizsgálatához. Érdeklődve várjuk a további kutatás eredményeit, egyúttal a sorozat elkövetkező kötetét.

Gábor Csilla

Babeş-Bolyai Tudományegyetem